

UDK:1599228

Maxdiyona ABDULMADJIDOVA,
Andijon davlat universiteti tayanch doktranti
E-mail: maxdiyona1118@gmail.com

ADPI DsC. Professori: M.V.Xalimova taqrizi asosida

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PROFESSIONAL SKILLS FORMATION IN SCHOOL STUDENTS

Аннотация

The article examines the social work of professional activity during schooling. It is believed that the process of professional development of workers includes the period preceding the choice of the next profession and the adoption of a specific professional decision.

Key words: Characteristics of youth, professional development, choice of profession, movement towards a profession, professional activity.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ НАВЫКОВ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

В статье рассматривается социальная работа профессиональной деятельности в период обучения в школе. Считается, что процесс профессионального становления работников включает период, предшествующий выбору следующей профессии и принятию конкретного профессионального решения.

Ключевые слова: Особенности молодежи, профессиональное становление, выбор профессии, движение к профессии, профессиональная деятельность.

MAKTAB O'QUVCHILARIDA KASBIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Аннотация

Maqolada maktab o'quvchilarida kasbiy ko'nikmalarni shakllanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari, shaxsning kasbiy shakllanishi, qiziqishlari va yosh davri xususiyatlari psixologik jihatdan tahlil qilingan. Shu bilan bir qatorda o'quvchilarda kasbiy ko'nikmalarni shakllanish jarayoni, o'quvchilarida bo'lajak kasbni tanlash layokatini aniqlash yo'llari bayon kilingan.

Kalit so'zlar: Yosh davri xususiyatlari, kasbiy ko'nikmalarni shakllanishi, kasb tanlash, kasbga moyillik, kasbiy faoliyat kasbiy layoqat.

Kirish. Bugungi glaballashuv jarayonida navqiron O'zbekistonimizni dunyo mamlakatlari katorida har sohada baland pog'onalarda ko'rish uchun yuqori malakali kadrlarni tayyorlash lozim. Bu borada uzluksiz ta'limning har bir mas'ul a'zosi o'z vazifasini sidqidildan olib borishi lozim. Bunda o'quvchilarga maktabda olgan bilimlarini hayotda qo'llay olish bilan bir qatorda ular bilan kasbga yo'naltirish ishlarini to'g'ri olib borish kerak. Mamlakatimizda tezkor rivojlanish davrida masofaviy mehnat shakllarini rivojlantirish, ta'lim muassasalari bitiruvchilari va yoshlarning zamonaviy kasb-hunar egallashlari uchun sharoitlar yaratish hamda qo'llab-quvvatlash, shuningdek, ularning har tomonlama yetuk malakali mutaxassis bo'lib yetishishlarini ta'minlash maqsadida". O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyayevning "O'quvchi-yoshlarni kasb-hunarga tayyorlash tizimini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha choratadbirlar to'g'risi" RQL-1186/20-5 Iqaror loyihasi ishlab chikilgan. [1.B.2] Ushbu qarorni tasdig'i kelgusida o'z natijasiga erishilsa yoshlarimiz kasbiy xayot yo'llarida o'z o'rinini topgan va yetuk intellektual kadrlar bo'lib yetishishiga xizmat qiladi.

Aytish mumkinki, barkamol insonning shakllanishi uning munosib kasbkorni egallashi jamiyat taraqqiyoti uchun baholi qudrati o'z hissasini qo'shib yashashi va shu orqali jamiyatda o'zligini namoyon etishi ya'ni shaxsning kamol topishi nazarga olinadi. Komillik sari intilish shaxsning kasbiy shakllanishi bilan birgalikda yaxlit holda kechadigan va deyarli bir umr davom etadigan murakkab jarayondir. Keng ma'noda kasbiy shakllanish deganda shaxsning o'z aqliy

qobiliyatlari jismoniy imkoniyatlari u yoki bu sohaga bo'lgan layoqatlari, qiziqish va intilishlari, shuningdek qadriyat va dunyoqarashlariga ko'ra biror bir kasb sohasida ta'lim olish keyinchalik shu sohaga kirishib, moslasha borishi va nihoyat yillar davomida yetuk va malakali mutaxassis bo'lishi tushuniladi.

Haqiqatan ham bu cheksiz murakkab orqaga qaytarilmaydigan muhim jarayon bo'lib, unda inson manfaatlari yo'lidan umumli foydalanishni tashkil etish, bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biridir.

Yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunning asosiy prinsiplariga ko'ra :

"ta'lim ustuvorligining tan olinishi;
ta'lim olish shaklini tanlash erkinligi;
ta'lim sohasida kamsitishlarga yo'l qo'yilmasligi;
ta'lim olishga doir teng imkoniyatlarning ta'minlanishi;
ta'lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarning singdirilganligi;
ta'lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyati;
ta'limning uzluksizligi va izchilligi;
o'n bir yillik ta'limning hamda olti yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalarni bir yil davomida umumiy o'rta ta'limga tayyorlashning majburiyligi;
davlat ta'lim standartlari va davlat ta'lim talablari doirasida ta'lim olishning hamma uchun ochiqligi;
o'quv dasturlarini tanlashga doir yondashuvning yagonaligi va tabaqalashtirilganligi;

insonning butun hayoti davomida ta'lim olishi;
jamiyatda pedagoglarni ijtimoiy himoya qilishning
kafolatlanganligi;
ta'lim tizimining dunyoviy xususiyatga egaligi;
bilimlilik, qobiliyatlilik va iste'dodning
rag'batlantirilishi;

ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvining
uyg'unligi;

ta'lim faoliyati sohasidagi ochiqlik va shaffoflik.”[2
B.3] Bundan kelib chiqadiki ta'lim jarayonida o'quvchilarni
kasbiy layoqatlarini shakllantirishda ushbu prinsiplar asosida
yondashilib o'sib kelayotgan har bir avlodni kasbga to'g'ri
yo'naltirish faoliyatini olib borish kelgusida munosib kadrlar
yetishtirishda zamin yaratadi.

Kasbiy shakllanish davri ontogeneza O'spirinlik
davriga to'g'ri keladi. O'spirinlik davri – ijtimoiylashuvning
ma'lum bosqichi bo'lib, bolalikdan mustaqillik mas'uliyat
bilan kattalik faoliyatiga o'tish bosqichi hisoblanadi. Bu davr
ham boshqa davrlardagidek o'zining fiziologik xususiyatlariga
ega. Ilk o'spirinlik davri – inson jismoniy ontogenezinin
tugallanish davridir. Agar o'smirda o'quv qiziqishlari kasb
tanlashni belgilasa, o'spirinlarda buning aksi – kasb tanlash
o'quv qiziqishlarining shakllanishiga yordam berishini
kuzatish mumkin. Ya'ni bu davrda bolalar tanlangan kasb
uchun zarur bo'lgan predmetlar bilan qiziq boshlaydilar.
O'spirinlik davrida o'quvchilar kasbiy shakllanish jarayoni
yuzaga keladi. Kasbiy shakllanish jarayonining dastlabki
va ayni damda o'ta muhim bosqichi bo'lajak kasbni tanlash, ya'ni
aniq bir kasbiy qarorga kelishigacha bo'lgan davrini o'z ichiga
oladi. Ravshanki, yoshlarning kasb tanlashga tayyorgarlik
darajasi, faqatgina yosh xususiyatlariga bog'liq emas, u
ma'lum yoshga kelib o'z-o'zidan shakllanib qolmaydi.
Yoshlarning kasb tanlashga pedagogik-psixologik bilim,
ko'nikma, malakalar, shuningdek, jamiyatning ta'siri orqali
tayyorlash va tarbiyalash lozim. Kasbiy shakllanish jarayonida
o'quvchiga ota-ona, ustozlar jamoasi va maktab psixologi
faoliyati to'g'ri tashkil etilgan kasbga yo'naltirish ishlari ni
olib borish samarali natija beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. G'oziev E.G',
Davletshin M.G, Karimova V.M, Xo'jaev N, Tojiboeva D,
Mamaraximov B, Shomuratova N, Qodirov B.R, Qodirov
K.R, Skatkin M.N kabi psixolog va pedagog olimlarning
ta'kidlashlaricha, o'quvchilarni kasblar olamiga doir bilimlar
bilan qurollantirish hamda amaliy ko'nikma va malakalarni
hosil qilish lozim. Buning uchun kasblarga doir qo'llanmalar,
tarqatma materiallar bilan ta'minlash lozim. Shundagina kasb
tanlash jarayonida yuzaga keladigan turli qiyinchilik, ziddiyat,
to'siqlarni oldini olgan holda o'quvchi-yoshlarni ongli
ravishda kasb-xunarga to'g'ri yo'laltirish muximdir. Bugungi
kunda O'zbekistonimiz talim- tizimida

Natijalar. Tadqiqotimizda, har bir inson hayotida
kasbiy faoliyat muhim ahamiyatga ega. Chunki, kasbiy
faoliyat uzoq vaqt davomida inson hayotining ajralmas
qismiga aylanib qoladi. Psixologik tadqiqotlarning natijasiga
ko'ra ham odamlarning salomatligi hamda o'zini baxtli his
etish darajasi uning tanlangan kasbi bilan uzviy bog'liq ekan.
O'z kasbini ota – onalarning majburlashi orqali tanlangan
insonlarda esa sog'liqning yomonligi, ruhiy tushkinlik, o'zini
baxtsiz his etish, kasbiy faoliyatida hech qanday o'sish
kuzatilmagan. Ota-onalar farzandlarining ilk qadamlaridanoq
uning kelajagi to'g'risida o'ylab qolishadi. Farzandlarining
qiziqish va qobiliyatlarini kuzatish orqali ularning kasbiy
kelajagini aniqlashga harakat qiladilar. Ayniqsa, maktabda
beriladigan ta'lim-tarbiya o'quvchining turli fanlarga bo'lgan
tanlovli munosabatini keltirib chiqaradi, ayrim bolalarda esa
qaysidir fanlarga bo'lgan qiziqishi tez seziladi, ya'ni tasviriy,
musiqaviy va hokazolar. O'spirinlik davriga kelib, muammo
yanada kuchayadi. Ko'pgina o'quvchilar va ota-onalarga
qanday kasbni tanlashlari oldindan ma'lum bo'ladi: ular “Men

shifokor bo'laman”, “Bizning o'g'limiz, qizimiz, tibbiyot
insitutiga hujjat topshiradi. Shunday bo'lsada, kasbiy
maqsadlarning aniqligi va ularni ro'yobga chiqishi bo'yicha
xavotirlanish holatlari sezilib turadi. Omadsizlikka uchrasa-
chi? Ayrim o'quvchilar uchun to'qqizinchi sinfni bitirgach,
kasbiy yo'nalishlarini tanlash – eng dolzarb masala bo'lib
qoladi.

Ko'pgina maktab bitiruvchilari kelajakda kim bo'lsam
ekan yoki qaysi sohani mutaxassisi bo'lsam ekan? – degan
savolni o'z oldilariga qo'yib, kasb tanlash muammosiga duch
kelishadi. Natijada o'quvchilar tomonidan mutaxassisliklar
tasodifan tanlanadi. Hech qanday maxsus tayyorgarlikka ega
bo'lmisdan yoki kasbiy kelajagini tushunib yetmasdan maktab
bitiruvchilarining bir qismi darhol ishga joylashadi. Bunda
kasb dunyosida o'z o'rnini qidirish o'zgacha ma'noga ega
bo'ladi.

Kasb hunar markaziga kirgan yoshlar uchun kasb
tanlash muammosi to'liq yechilmagan bo'ladi. Ularning bir
qismi tanlovning to'g'riligiga o'qishning birinchi yilidayoq
ikkilanib qolishadi, boshqalari – mustaqil kasbiy faoliyatning
boshida, ayrimlari kasb bo'yicha 3-4 yil ishlagandan keyin,
yoshlarning ayrimlari kasb maktabini bitirib, egallagan kasbi
bo'yicha ish topa olmaydilar va ishsizlar qatoriga qo'shib
qoladi. Demak, ular uchun kasb tanlash muammosi yana
dolzarb bo'lib qolaveradi. Psixologik toliqish, xavotirlanish,
kelajakka nisbatan ishonchsizlik bilan qarash mehnat olamida
o'zini topishida ma'lum qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi.

Kasbiy tayyorgarlikka ega bo'lgan o'quvchilar oldida
ishga joylashish muammosi paydo bo'ladi. Kishilarning
individual-psixologik xususiyat-larini kasb talablari bo'yicha
kasbiy tayyorgarligiga mosligini aniqlash uchun qator
mutaxassisliklar bo'yicha kasbiy tanlov o'tkaziladi. Uning
bajarilishi bir qancha muammolarni keltirib chiqaradi ya'ni
unga ko'ra kasbning normativ tavsiflarini belgilab olish
psixologik xususiyat va sifatlarini aniqlash lozim.

Bo'lajak mutaxassis shaxsida yangi a'zolari orasida,
turli yoshdagi kishilar bo'lgan jamoaga kirish, kasbiy
faoliyatga ko'nikish, yangi ijtimoiy rolni tushunib olish yana
muammolarni keltirib chiqaradi. Moslashuv bosqichiga kasbiy
ijtimoiy yetuklik va ijtimoiylashuv shakli kiritiladi. O'zgargan
kasbiy vaziyat yangi psixologik xususiyatlar va sifatlarining
shakllanishiga olib keladi. Shaxs psixologik tuzilishidagi
keskin o'zgarishlar kishining hayotini ham o'zgartiradi.
Oldingi – “maktab – oila – jamiyat” tizimi o'rnida yangi ya'ni
“kasb-oila ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar” vaziyati kelib chiqadi.
Endi shaxs rivojlanishida kasb-muhit omili muhim ahamiyatga
ega bo'ladi.

Shaxsning o'z kasbiy ustasi bo'lishi faoliyat
mahsuldorligiga ta'sir etadi. Qanday qilib mutaxassisning
ishga bo'lgan layoqatini saqlab qolish, gohida esa tiklash
mumkin.

Ma'lumki, mutaxassis muntazam ravishda kasbiy
psixologik tomonidan yordamga muhtoj bo'ladi.

Jamiyatimiz uchun dolzarb psixologik muammolardan
biri-bu ishchining nafaqaga chiqishi hisoblanadi. Ijtimoiy-
iqtisodiy shart-sharoitlarning o'zgarishi yangi ijtimoiy vazifa –
nafaqaxo'rlar uchun psixologik qiyinchiliklarni keltirib
chiqaradi. Shuningdek, ular psixologik ko'mak va qo'llab-
quvvatlashga muhtoj bo'ladilar. Yoshlarni kasbga yo'naltirish
bo'yicha ilmiy manbalarni nazariy tahlil qilib, quyidagi
xulosalarga kelishimiz mumkin:

Ota-onalar o'quvchiga tanlash huquqini berishlari
kerak. O'quvchi o'z ishida, fikrida va harakatlarida
mustaqillikni his qilishi kerak. Uning harakatlari onaning,
dadaning, buvining va boshqalarning fikriga emas, balki ichki
e'tiqod va mezonlarga asoslanishi kerak.

O'quvchiga u intiladigan, xotirjam va kelajakka ijobiy
munosabatda bo'ladigan ideallarni singdirish kerak. Buning
uchun bolangizni tinglash va tinglay olish muhimdir.

O'quvchiga o'z qobiliyatlarini ochib beradigan va cheklovlarni aniqlay oladigan sharoitlarni yaratish kerak. Bu mavzu, ayniqsa, nogironlar uchun dolzarbdir. Ularning ko'nikmalari va qobiliyatlari doirasi juda tor, shuning uchun kasb tanlashga alohida e'tibor bilan yondashish, muayyan faoliyatning barcha mumkin bo'lgan ijobiy va salbiy tomonlarini hisobga olish kerak.

Agar o'quvchi o'zini ko'p sohalarida sinab ko'rsa: turli to'garaklar, sport seksiyalari, san'at, raqs maktablariga tashrif buyurish, bu yaxshi, lekin har bir faoliyat turi to'liq sikldan o'tishiga ishonch hosil qilish kerak. Shundagina u har bir sinovdan o'tgan kasbning barcha ijobiy va salbiy tomonlarini ko'ra oladi.

O'quvchiga turli tadbirlar va kurslarda qatnashish imkoniyatini berish kerak. Unga biror narsa, hech qachon foydali bo'lmagan narsa yoqmasin, lekin olingan bilimlar zamonaviy dunyoda labillik, ijodkorlik, muloqot qobiliyatlari va, albatta, yuqori intellektual qobiliyatlar kabi muhim fazilatlarini shakllantiradigan bilim poydevorini tashkil qiladi.

O'quvchilarni kasbga yo'naltirish mashaaqqatli va uzoq davom etadigan jarayondir. Ammo malakali yondashuv, o'qituvchilar va ota-onalarning sabr-toqati bolalarga to'g'ri tanlov qilish va zerikarli xatolarga yo'l qo'ymaslik imkonini beradi, ularni tuzatish qiyin, ba'zan esa imkonsizdir.

Kasbiy faoliyat inson hayotining katta qismini egallaydi, demak, unga yondashuv jiddiy va muvozanatli bo'lishi kerak.

Xulosa. O'sib kelayotgan yosh avlodni kelgusida o'z kasbini yetuk intellectual shaxs bo'lib voyaga yetishi jamiyat taraqqiyoti uchun alohida ahamiyatga ega. Bugungi kunda turli-tuman kasblar mavjud bo'lib, alohida mehnat turiga individual moyillik, qobiliyat va kasbning ijtimoiy ahamiyati yuqori bo'lishi mujassamlashgan vaqtdagi chin yurakdan tanlangan kasbgina kishiga ma'naviy qoniqish va jamiyatga nafli bo'ladi. O'spirinlik yoshidagi o'quvchilarning kasbiy shakllanganligi bu jarayonni anglaganligi bilan belgilanadi.

ADABIYOTLAR

1. Prezidenti Sh.M.Mirziyayevning "O'quvchi-yoshlarni kasb-hunarga tayyorlash tizimini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risi" RQL-1186/20-5 1qaror loyihasi
2. Ta'lim to'g'risidagi qonun 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son
3. Skatkin M.N. i.t.d. Trudovoe vospitanie i proforientatsiya shkolnikov. Moskva.: 1981.
4. G'oziev E.G'. Kasb va shaxs. Toshkent 1996.
5. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'qituvchisining psixologiyasi. Toshkent 1999.
6. Davletshin M.G. Psixologiyadan qisqacha izohli lug'at. Toshkent. 1999
7. Qodirov B.R., Qodirov K.R. "Kasbiy tashxis metodikalari" Toshkent-2000y.
8. G'oziev E.G', Asomova R. Kasb psixologiyasi kursidan ma'ruzalar matni. Toshkent 2000.
9. G'oziev E.G'. va b. Kasb psixologiya kursidan ma'ruzalar matni. Toshkent 2000.
10. G'oziev E.G', Mamedov K.Q. Kasb psixologiyasi. Toshkent 2003.
11. Xo'jaev N., Tojiboeva D., Mamaraximov B., Shomuratova N. Kasbiy ta'lim metodikasi. O'quv qo'llanma T.: TDIU.- 2007
12. Karimova V.M va boshqalar. Pedagogika. Psixologiya. O'quv qo'llanma. T.2009.
13. Abdulmadjidova M. Muloqot – Bola Psixik Rivojlanishining Muhim Omili Vol. 1 no. 6 (2021): barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnal / <https://sciencebox.uz/index.php/jars/article/view/591>
14. I.M.Sattarova M.Abdulmadjidova 2021.16 Ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishda o'yinli texnologiyalardan foydalanish Pedagogik zarurat sifatida
15. <https://sciencebox.uz/index.php/ajed/article/view/401/383>
16. Alisherova Zulfiya Tolibdjanovna. (2022). Abu Homid G'azzoliy Va Zigmund Freyd asarlaridagi psixologik g'oyalarning talqini. Eurasian Journal of Academic Research, 2(1), 213–218. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5910168>
17. Shoiri Kh. Abdullayeva Psychological and pedagogical factors in improving the quality of education 2022 https://kalaharijournals.com/resources/febV7_I2_214.pdf
18. Tezkor qaror qabul qilish hozirgi zamonning muhim talabi "International Confrence on Teaching Education And New Learning Technologies" 2023|2 Xaabibullayeva Saodatoy Sayibjon qizi, Abdulmadjidova Mahdiyona Dilmurodjon qizi Page No: 45-49
19. www.thelearningweb.net. Ta'lim tarmog'i.
20. www.inetlibrary.com. Internet-kutubxona